

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.16>

SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE DETERMINANTY NIELEGALNEGO OBCHODZENIA SIĘ Z BRONIĄ, JAKO SPOŁECZNIE NIEBEZPIECZNEGO I BEZPRAWNEGO ZJAWISKA

Liliia Velychenko

adiunkt Katedry Psychologii Prawnej Narodowej Akademii Spraw Wewnętrznych (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-1476-2615

e-mail: lialia1997@gmail.com

Adnotacja. Rosnąca liczba przypadków użycia nielegalnej broni, materiałów wybuchowych i amunicji niewątpliwie ujawnia związek z rozprzestrzenianiem się wyzwań społecznych, które przechodzą przez całe społeczeństwo: przestępstwa z użyciem przemocy, samobójstwa z użyciem broni, wypadki, rozboje, śmiertelne ataki terrorystyczne i inne niebezpieczne zjawiska społeczne. W artykule omówiono społeczno-psychologiczne determinanty nielegalnego obchodzenia się z bronią, materiałami bojowymi lub materiałami wybuchowymi jako zjawiskiem społecznie niebezpiecznym i bezprawnym. Podkreślono rzeczywiste przypadki użycia broni i zapasów bojowych, przeanalizowano ich przyczyny społeczno-psychologiczne. Celem artykułu naukowego jest analiza społeczno-psychologicznych determinantów nielegalnego obchodzenia się z bronią, zapasami bojowymi lub materiałami wybuchowymi. Osiągnięcie tego celu wiązało się z realizacją następujących zadań: scharakteryzowanie społeczno-psychologicznych determinantów nielegalnego posługiwania się bronią, materiałami bojowymi lub materiałami wybuchowymi jako zjawiskiem społecznie niebezpiecznym i bezprawnym; analiza sposobów przewyciężenia takiego zjawiska, jak nielegalny i społecznie niebezpieczny handel bronią, materiałami bojowymi lub materiałami wybuchowymi.

Słowa kluczowe: czynniki, niebezpieczeństwo, utrudnienia, przestępstwo, przeciwdziałanie.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS AS A SOCIALLY DANGEROUS AND ILLEGAL PHENOMENON

Liliia Velychenko

*Postgraduate Student at the Department of Legal Psychology of the
National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-1476-2615

e-mail: lialia1997@gmail.com

Abstract. The increase in the use of illegal weapons, explosives and ammunition is undoubtedly linked to the spread of social challenges that permeate society: violent crimes, suicides with weapons, accidents, robberies, fatal terrorist attacks and others socially dangerous phenomena. The article considers the socio-psychological determinants of illegal handling of weapons, ammunition or explosives as a socially dangerous and illegal phenomenon. Real cases of use of weapons and ammunition are covered, their social and psychological reasons are analyzed. The purpose of the scientific article is to analyze the socio-psychological determinants of illicit handling of weapons, ammunition or explosives. Achieving this goal involved the following tasks: to characterize the socio-psychological determinants of illicit handling of weapons, ammunition or explosives as a socially dangerous and illegal phenomenon; to analyze ways to overcome such a phenomenon as illegal and socially dangerous trafficking in weapons, ammunition or explosives.

Key words: factors, danger, difficult situation, crime, counteraction.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ЯК СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНОГО ТА ПРОТИПРАВНОГО ЯВИЩА

Лілія Величенко

*ад'юнкт кафедри юридичної психології Національної
академії внутрішніх справ (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-1476-2615

e-mail: lialia1997@gmail.com

Анотація. Зростання кількості випадків застосування незаконної зброї, вибухових речовин та боєприпасів, поза сумнівом, виявляє зв'язок із поширенням соціальних викликів, що наскрізь проходять через усе суспільство: насильницькі злочини, суїциди з використанням зброї, нещасні випадки, розбої, теракти із летальним результатом та інші суспільно-небезпечні явища. У статті розглянуто соціально-психологічні детермінанти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами як суспільно-небезпечного та протиправного явища. Висвітлено реальні випадки застосування зброї та бойових припасів, проаналізовано їх соці-

ально-психологічні причини. Метою наукової статті є аналіз соціально-психологічних детермінантів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Досягнення цієї мети передбачало виконання таких завдань: охарактеризувати соціально-психологічні детермінанти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами як суспільно-небезпечного та протиправного явища; проаналізувати шляхи подолання такого феномену, як протиправний та суспільно-небезпечний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин.

Ключові слова: чинники, безпека, скрутне становище, злочин, протидія.

Вступ. Зростання кількості випадків застосування незаконної зброї, вибухових речовин та боеприпасів, поза сумнівом, виявляє зв'язок із поширенням соціальних викликів, що наскрізь проходять через усе суспільство: насильницькі злочини, суїциди з використанням зброї, нещасні випадки, розбої, теракти із летальним результатом та інші суспільно-небезпечні явища. У період трансформації різних сфер життєдіяльності держави як суспільство в цілому, так і кожний громадянин держави окремо, переживає скрутне економічне та фінансове становище. У зв'язку із цим більшість людей, які не схильні швидко адаптуватись до великих змін держави в політичній, міжнародній, економічній та іншій сфері життєдіяльності, яка іноді напругу впливає на стан життя громадянина, починають вчиняти злочини. Часто такі злочини вчиняються саме з використанням зброї, бойових припасів та вибухових речовин. У статті розглянуто соціально-психологічні детермінанти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, як суспільно-небезпечного та протиправного явища. Висвітлено реальні випадки засосування зброї та бойових припасів та проаналізовано їх причини.

Основна частина. Окремим аспектам незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами присвячували свої праці такі вчені, як: Ю.М. Антонян, Ю.В. Александров, О.М. Джужа, М.М. Майстренко, В.Д. Малков, О.М. Сарнавський, В.П. Тихий, та інші. У своїх працях вони звертають увагу на особливий статус злочинів проти громадської безпеки.

Метою статті є аналіз соціально-психологічних детермінантів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Досягнення цієї мети передбачало виконання таких завдань: охарактеризувати соціально-психологічні детермінанти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами як суспільно-небезпечного та протиправного явища; проаналізувати шляхи подолання завдяки соціально-психологічним детермінантам такого феномену, як незаконний, протиправний та суспільно-небезпечний обіг зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

Унаслідок збройного конфлікту Україна має недостатні можливості здійснення ефективного контролю над обігом зброї в частині тимчасово окупованої Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим і частково Донецької та Луганської областей. Численна кількість зброї переправляється із сусідньої держави на нашу територію, здебільшого для вчинення протиправних та суспільно-небезпечних діянь. Багаточисленними проблемами досліджуваного злочину є не тільки незаконна зброя, а і людина, яка застосовує її з відповідними дозволами не за призначення. Так, усім відомий вчинок 58-річного чоловіка, який на березі ставка неподалік села Новоселиця Попільнянського району, що на Житомирщині, застрелив сімох людей з мисливської рушниці марки «ИЖ». На своїй офіційній сторінці в мережі «Фейсбук» заступник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко зазначив: «Около 1 часа ночи арендатор ставка, профессиональный охотник З., на почве внезапно возникших резких неприязненных отношений, начал расстреливать гостей из принадлежащего ему гладкоствольного охотничьего ружья марки «ИЖ». Сначала он убил двоих, что оставались рядом с ним. Затем начал расстреливать 6-х спящих. Всего он успел расстрелять семерых человек. Лишь один, услышав выстрелы, успел убежать в лес, выйти в село и вызвать полицию» (Геращенко, 2020). Вказаний випадок став відомим на всю країну своєю жорстокістю у діях злочинця. Сьогодні можна законно зберігати та використовувати гладкоствольну мисливську рушницю шляхом отримання дозволу у відповідних органах. Однак вказаний випадок дає зрозуміти, що система отримання дозволу на зброю зовсім не досконала та не дотриманий чіткий та суворий відбір осіб, які можуть одержати дозвіл на зброю. Найбільше це стосується правдивих та достовірних довідок про здоров'я для отримання дозволу на зброю. Всім відомо, що в сучасному суспільстві не складно шляхом корупційних схем одержати вказану довідку за декілька сотень гривень, про що свідчить велика кількість форумів в мережі Інтернет та корупційна складова частина в державі. Якщо ж іти шляхом законності, що і кричуще потрібно в нашій країні, то найбільше має бути на контролі у вказаній сфері необхідність проходження важливих медичних процедур, які повинні включати в себе проходження таких лікарів, як нарколог та психіатр. Медичні огляди зазначених лікарів є дуже важливими, оскільки психіатр видає медичний документ у вигляді сертифікату, який підтверджує психічне здоров'я людини, її врівноваженість, стресостійкість та профпридатність для роботи в емоційно-складних умовах.

Очевидними факторами такого суспільно-небезпечного та протиправного явища, як незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, є: емоційна нестійкість і відсутність контролю імпульсивності, спалахи жорстокості та загрозливої поведінки, збудливість, вибуховість, дратівливість, злостивість. Зазначені індивідуально-психологічні особливості особистості можуть бути зумовлені впливом низки соціально-психологічних детермінантів. Саме тому вказане питання не втрачає свою актуальність. Адже дослідження соціально-психологічних детермінантів вчинення злочину, який безпосередньо пов'язаний зі зброєю, проявить чітке розуміння проблеми та виявить основні заходи з протидії вказаному злочину.

Численні повідомлення засобів масової інформації про незаконне використання зброї, вчинення терористичних актів та інших небезпечних злочинів досить яскраво свідчать про те, до чого може призвести безконтрольне володіння вогнепальною зброєю. Функціонування чинної системи запобігання залежить від урахування дії всього комплексу детермінант вчинення злочинів з використанням зброї, серед яких слід виділити такі: незаконний обіг зброї, який впливає на її розповсюдження. Виділяють самостійні криміногенні чинники цього явища: соціально-економічні, соціально-культурні, виховні, політичні, правові, організаційно-управлінські та технічні; культ насильства та жорстокості у засобах масової інформації, художніх та телевізійних фільмах, який становить масовий інтерес, що накладає відбиток на психічно невірні люди, а особливо на ще не сформовану психіку неповнолітніх, оскільки вчинення злочинів зі зброєю в руках, навіть без її застосування, є проявом насильства, демонстрацією сили, доказом її; наявність корупційних тенденцій у державному апараті. Можливість обійти закон за допомогою хабара або протекціонізму дозволяє певним представникам кримінальних структур як здійснювати незаконний обіг зброї, так і уникати відповідальності за цю діяльність; лібералізація державної політики щодо обігу зброї. Як позитивний приклад позиції держави щодо придбання зброї часто наводять ситуацію в США. Друга поправка до американської Конституції, прийнята ще у 1789 р., гарантує кожному громадянину США право на володіння і носіння вогнепальної зброї. Проте слід нагадати про факти застосування зброї у навчальних закладах та інших громадських місцях США, які викликали широкий резонанс у світовій спільноті. Крім того, на думку психологів, факт наявності в людини ножа викликає бажання куди-небудь його встромити. У багатьох з тих, хто починає носити вогнепальну зброю, протягом перших 2-3 місяців поступово з'являється нав'язливе бажання її застосувати.

До індивідуально-психологічних чинників злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини, відносяться:

1. Невміння знайти вихід із ситуації, що склалася; тяжкі особисті чи сімейні обставини; об'єктивні обставини ситуації (бідність, безпомічний стан потерпілого); стан сильного душевного хвилювання, до якого призвели неправомірні дії потерпілого.

2. Бажання найшвидше досягти цілі; задоволення потреби першим, що «спав на думку» способом; сприятливі для вчинення злочину обставини об'єктивної ситуації.

3. Бажання громадян в умовах сьогодення будь-яким чином забезпечити своє право на самозахист. Все частіше громадяни висловлюють бажання володіння вогнепальною зброєю – «справжньою» зброєю. «Що ж, гарний пістолет тим і гарний, що з ним мимоволі почуваш себе якимось затишно та спокійно. Забуваш навіть про те, що придбав його і носиш при собі цілком незаконно» (Тарас, 1996).

Із вищевказаних чинників випивають вже глобальніші, які мають назву «соціально-психологічні». Це саме ті причини, які безпосередньо пов'язані з суспільством і людиною. Адже людина, потрапляючи в скрутну чи незнайому їй ситуацію, починає панікувати та не завжди контролювати власні дії. Так, починаючи знаходити вихід із важкого становища, особа іноді вдається до крайнощів. Не секрет, що велика частина населення в Україні і у світі в цілому потребує психологічної допомоги. Причиною такого феномену в Україні є слабкий економічний стан у державі, війна на сході України, вже не нова для суспільства хвороба COVID-19, недостатнє психологічне виховання підлітків. Наприклад, після хвороби COVID-19 кожний третій громадянин, який одужав, скаржиться на погане загальне самопочуття, постійні стреси та переживання без явних причин, відчуття втоми, втрати пам'яті та концентрації уваги, порушення сну. Загалом ці та низка інших проблем особи призводять до негативних наслідків.

Яскравим прикладом і негативним наслідком є спроба виходу зі скрутного становища за допомогою незаконної зброї 59-річного чоловіка з Київської області. Як повідомив відділ комунікації Головного управління Національної поліції в Київській області, 02.04.2020 «У селі Жоравка місцевий житель із саморобним пістолетом та гранатою прийшов просити гроші на лікування у директора фермерського підприємства. Обидва співбесідники вийшли на вулицю. Раптово чоловік дістав пістолет і здійснив постріл у живіт директору. На галас вибігли інші працівники товариства, і в цей момент у стрілку в руках вибухнула граната, в результаті чого він загинув на місці. Тіло загиблого 59-річного жителя направлено на судово-медичну експертизу. Пораненого директора підприємства та юриста компанії, який внаслідок вибуху теж отримав травми, із тілесними ушкодженнями госпіталізовано до лікарні» (Поліція розслідує конфліктну ситуацію у Яготинському районі, яка призвела до трагедії, 2020).

Не менш тривожною є підліткова схильність до самогубств, а особливо із застосуванням зброї. Прикладом є випадок, що стався на Житомирщині. Так, 06.07.2020 відділ комунікації Головного управління Національної поліції в Житомирській області повідомив, що близько 9 ранку до них надійшло повідомлення про те, що в родині жителів Новоград-Волинського району 4 липня близько 19:00 середній син пішов із дому і не повернувся. Батьки розшукували його з ночі разом із односельчанами, а уранці, після 8:30, знайшли в закинутому укріпленні часів Другої світової війни на околиці с. Майстрів, неподалік райцентру, мертвим. Попередньо встановлено, що хлопець без відома батька взяв із сейфу його зареєстровану мисливську гвинтівку та учинив самогубство. Хлопцеві було лише 13 років (На Звягельщині поліція перевіряє обставини самогубства підлітка, 2020).

Що ж до досягнення найшвидшим способом цілей та задоволення потреб першим способом, що «спав на думку». На нашу думку, це один із найнебезпечніших причин вчинення злочинів із використанням зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Вказане питання чітко пов'язане з особистістю правопорушника, його соціальними та біологічними особливостями.

Відомий вчений Ю.М. Антонян вказує: «Особистість злочинця можна визначити як певну модель, соціально та психологічну, що володіє специфічними рисами. Злочинцям притаманні антигромадські погляди, негативне ставлення до моральних цінностей і схильність до вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення власних потреб або неприяв необхідної активності в запобіганні злочинного результату (Антонян, 2004: 76).

Крім того, Ю.М. Антонян найчіткіше визначає такі підструктури особистості злочинця, як «соціальні і психологічні аспекти статі, віку, стану здоров'я; характер, темперамент, особливості мислення та інші психологічні особливості; моральні особливості, ціннісні орієнтації, позиції; навички, вміння, знання; уявлення про себе, ставлення до себе, «Я»-концепція; уявлення про навколишній світ, ставлення до нього» (Антонян, 2004: 84).

Не можна не погодитись із думкою науковців Д.А. Корецького та Л.М. Землянухіною про те, що озброєний злочинець «є носієм специфічних навичок, умінь, комплексу інтересів та інших істотних і відносно стійких властивостей, закономірно сформованих під впливом негативних елементів соціального середовища, які в кінцевому підсумку знайшли реалізацію в скоєнні злочину з використанням зброї як засоби досягнення поставленої мети. Обраний спосіб насильства і вид застосовуваної зброї визначає особистість злочинця, особливості характеру, його професійні та спеціальні навички та вміння, а в деяких випадках особливості його психіки. Часто відповідь на питання, чому обрано даний спосіб насильства, дає можливість зрозуміти, заради чого, з яких мотивів скоєно злочин, в силу яких обставин в певній ситуації обраний саме цей антигромадський варіант поведінки.

Структура особистості озброєного злочинця складна і динамічна, вона включає в себе широкий спектр внутрішніх позицій особистості в різних сферах соціального буття. Інтереси, навички, вміння, пов'язані зі зброєю як певною категорією» (Корецький, Землянухина, 2011).

Принципова позиція сучасної юридичної психології полягає у визнанні соціального і біологічного в людській природі, які не протистоять, тим більше – не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Але під час встановлення причин конкретної соціальної значимої дії, у тому числі і правоопорушення, визначальним є соціальне. Воно активно впливає на індивідуальні особливості людини, детермінуючи зміст, сутність поведінки. Біологічне – лише її динамічна, функціональна сторона, тобто біологічні чинники є умовою дії соціальних причин (Андросюк, Казміренко, Кондратьєв, 1999: 193).

На нашу думку, протиправна поведінка особи формується здебільшого середовищем. Не отримавши бажаного законним шляхом, особа, у якій не розвинені та не сформовані соціальні якості особистості, вчиняє злочини за допомогою зброї частіше, ніж без неї. Оскільки зброя для таких осіб є предметом впевненості у свої діях, владою над іншими та контролем ситуації. Злочин, як правило, – це заздалегідь спланований та довготривалий процес, рідко коли злочин вчиняється спонтанно та необдуманно. Тому злочинці, які використовують зброю у своїх незаконних діях, як і особи, які за допомогою зброї вчиняють самогубство, заздалегідь обдумують свої дії.

Висновки. Отже, у цілому зростання кількості незаконної зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а також їх протиправне та незаконне використання зумовлено цілою низкою детермінантів. До них, як ми вже вияснили, перш за все відноситься соціальна напруженість в суспільстві, яка виникла внаслідок погіршення економічного становища у країні, зменшення достатку, збільшення безробіття та міграції населення. Крім того, варто не забувати, що в нашій країні недосконала та слабка правоохоронна та судова система. Ситуацію з незаконним обігом зброї ускладнює і те, що після затримання правоохоронними органами злочинців частина з них були звільнені з установ тримання під вартою, заплативши заставу, оскільки суми їх не дуже великі. Такі особи здебільшого і надалі займалися своєю злочинною діяльністю. Крім того, війна завдає шкоди психоемоційному стану, і це впливає на виникнення деяких кримінальних подій.

Боротьба зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин, у системі діяльності щодо попередження злочинів займає значне місце. У сучасному суспільстві в умовах попередження глобальних проблем, пов'язаних із безпекою населення України, існує необхідність прийняття більш ефективних заходів із протидії зазначеним досліджуваним злочинам. Адже завдяки глибокому вивченню соціально-психологічних детермінантів незаконного обігу зброї можливо якісно протидіяти протиправному та суспільно небезпечному явищу, яке пов'язане з незаконним обігом зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

Список використаних джерел:

1. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кондратьєв Я.Ю. та ін. Юридична психологія : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. 344 с.
2. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. Москва : Логос, 2004. 446 с.
3. Геращенко А. Сьогодні вночі в лісах Житомирщини розігралася кривава трагедія. 2020. URL : <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/poss/2976943239059170>.
4. Корецький Д.А., Землянухина Л.М. Понятие и типы личности вооруженного преступника. *Юристъ-Правоведъ*. 2011. Вип. № 2. С. 100–106.
5. На Звягельщині поліція перевіряє обставини самогубства підлітка. Головне управління Національної поліції в Житомирській області. 2020. URL : <https://zt.npu.gov.ua/news/policziya-zasterigaje/na-zvyagelshhini-policziya-perevirya-je-obstavini-samogubstva-pidlitka/>.

6. Поліція розслідує конфліктну ситуацію у Яготинському районі, яка призвела до трагедії. Головне управління Національної поліції в Київській області. 2020. URL : <https://zt.npu.gov.ua/news/policziya-zasterigaje/na-zvyagelshhini-policziya-pereviryaie-obstavini-samogubstva-pidlitka/>.
7. Тарас А.Е. Безопасность бизнесмена и бизнеса: практическое пособие. Минск : «Секай», 1996. URL : <http://lib.guru.ua/DPEOPLE/taras.txt>.

References:

1. Androsiuk V.H., Kazmirenko L.I., Kondratev Ya.Yu. ta in. (1999). Iurydychna psykholohiia [Legal psychology]. Pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. i fak. K: Vydavnychi Dim «In Yure». 344 p. [in Ukrainian].
2. Antonian Iu. M. (2004). Kriminologiiia [Criminology]. Izbrannye lektcii. Moskva: Logos, 446 p. [in Russian].
3. Herashchenko A. (2020). Sohodni vnochi v lisakh Zhytomyrshchyny rozihralasia kryvava trahediia [Tonight a bloody tragedy took place in the forests of Zhytomyr region]. URL: <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/poss/2976943239059170> [in Ukrainian].
4. Koretckii D.A., Zemlianukhina L.M. (2011). Poniatie i typy lichnosti vooruzhennogo prestupnika [The concept and personality types of an armed criminal]. Iurist-Pravoved. Vyp. № 2. p. 100-106 [in Russian].
5. Na Zviahelshchyni politsiia pereviryaie obstavyny samogubstva pidlitka [In Zviahelshchyna, the police are checking the circumstances of the teenager's suicide] (2020). Holovne upravlinnia Natsionalnoi politsii v Zhytomyrskii oblasti. URL: <https://zt.npu.gov.ua/news/policziya-zasterigaje/na-zvyagelshhini-policziya-pereviryaie-obstavini-samogubstva-pidlitka/> [in Ukrainian].
6. Politsiia rozsliduie konfliktnu sytuatsiiu u Yahotynskomu raioni, yaka pryzvela do trahedii [Police are investigating the conflict situation in Yahotyn district, which led to the tragedy] (2020). Holovne upravlinnia Natsionalnoi politsii v Kyivskii oblasti. URL: <https://zt.npu.gov.ua/news/policziya-zasterigaje/na-zvyagelshhini-policziya-pereviryaie-obstavini-samogubstva-pidlitka/> [in Ukrainian].
7. Taras A.E. (1996). Bezopasnost biznesmena i biznesa [Safety of businessman and business]: prakticheskoe posobie. – Minsk: «Sekai». URL: <http://lib.guru.ua/DPEOPLE/taras.txt> [in Russian].